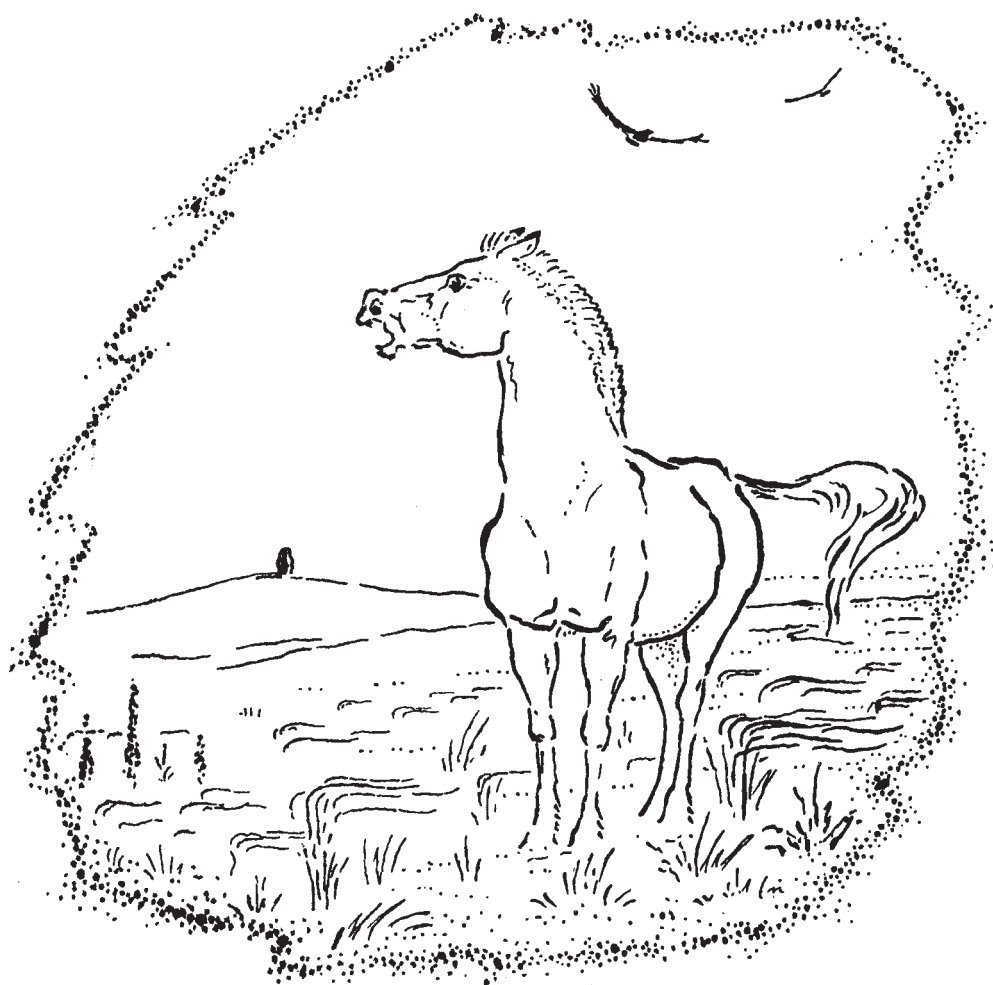

ГУМАНИТАРНЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Вып. 4 (63)
Том 19

2017

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Агафонов В.А.	Россия
Александров Д.А.	Россия, кандидат биологических наук
Борейко В.Е.	Украина, Заслуженный природоохранник Украины, главный редактор
Войцеховский К.	Польша
Гараев А.С.	Азербайджан
Данилина Н.Р.	Россия
Левченко В.Ф.	Россия, доктор биологических наук
Мазуров Ю.Л.	Россия, кандидат географических наук
Марушевский Г.Б.	Украина, кандидат философских наук
Мишаткина Т.В.	Беларусь, кандидат философских наук
Морохин Н.В.	Россия, доктор филологических наук
Никольский А.А.	Россия, доктор биологических наук
Поликаршов Г.Г.	Украина, доктор биол. наук, академик НАН Украины
Прохорова И.А.	Россия, кандидат социологических наук
Симонов Е.А.	Россия
Уиннер Д.	США, доктор исторических наук
Шукуров Э.Д.	Кыргызстан, доктор географических наук
Ясвин В.А.	Россия, доктор психологических наук

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

ул. Радужная, 31-48
02218, г. Киев,
Украина

e-mail: kekz-office@ukr.net

ADDRESS:

Raduzhnaya str. 31-48
02218 Kyiv
Ukraine

Электронная версия журнала: <http://www.ecoethics.ru>

Humanitarian Environmental Magazine

Volume 19 • Supplement 4 (63) • 2017

Edited by V.E. Boreyko

Международный экологический журнал

Учредитель • Киевский эколого-культурный центр

Регистрационное свидетельство КВ 4345 от 3.07.2000 г.

ИЗДАТЕЛИ:

Киевский эколого-культурный центр

Всемирная комиссия по охраняемым территориям МСОП
(WCPA/IUCN)

Компьютерный набор • О.А. Яценко; верстка • С.А. Желясковой
Обложка • рис. С.А. Лонарева.

© Гуманитарный экологический журнал, 2017

© Киевский эколого-культурный центр, 2017

© Всемирная комиссия по охраняемым территориям МСОП, 2017

© Humanitarian Environmental Magazine, 2017

© Kiev ecological and cultural centre, 2017

© World Commission on Protected Areas IUCN, 2017

ISSN 1727-2661 (Print)

ISSN 1727-270X (Online)

Особо защитные лесные участки. Анализ, критика, предложения

В.Е. Борейко, Киевский эколого-культурный центр, г. Киев

Согласно ст. 41 Лесного кодекса Украины в лесах могут выделяться особо защитные лесные участки (1). По своей идее особо защитные лесные участки призваны защищать от рубок участки, имеющие важнейшее гидрологическое, климатическое, почвозащитное, историко-культурное, природоохранное значение. Они очень важны с точки зрения охраны биоразнообразия, так как могут быть еще одним действенным инструментом по защите редких видов флоры и фауны. К сожалению, в современные перечень таких участков входят только лесные участки возле токовищ глухарей и «особо охраняемые участки «заказников (2). Что касается глухарей, то тут все понятно, но что такое «особо охраняемые участки «заказников — здесь возникает очень большой вопрос, так как этот термин не имеет юридического толкования и не содержится в базовом законе-Законе Украины «О природно-заповедном фонде Украины» и поэтому является фиктивным. Что касается особо защитных участков для глухарей, то тут тоже возникает много вопросов. В Украине их радиус — 300 м, а в Польше — 500. У нас их разрешено создавать не более трех на 10 тыс. га, и в них запрещены только рубки главного пользования, а сплошные санитарные рубки, например, разрешены (2, 4). Вызывает сомнение и то, что они вообще где созданы.

Специалисты, которые готовили Постановление Кабмина Украины от 2007 г, утвердившее нормативы создания особо защитных лесных участков, по всей видимости не очень были обеспечены вопросом охраны биоразнообразия и дикой природы, ибо не только не придумали ничего нового, но даже наоборот, из старых нормативов утвержденных еще в 1995 г, выбросили «участки леса по берегам рек, за-

селенных бобрами», «участки леса с реликтовыми и эндемичными породами», а также еще «участки леса вокруг минеральных источников» (2, 3).

К сожалению, в данные нормативы не вошли такие важные объекты как «места обитания, размножения видов флоры и фауны, занесенных в Красную книгу Украины», а также «участки дикой природы».

Серьезными моментами, которые требуют своей аналитики и обсуждения, являются степень «защитности» этих особо защитных участков, а также порядок их создания.

К сожалению, в ст. 41 Лесного кодекса Украины четко сказано, что «за необходимости може бути повністю або частково заборонено застосування окремих видів і способів рубок» (1). Постановлением № 761 от 2007 г. в данных особо защитных участках запрещены только рубки главного пользования (4). На практике это означает, что в этих участках возможны другие сплошные рубки, например, лесовосстановительные или санитарные, что сводит на нет всю природоохранную роль данных участков. Об этом пишет и В.Ф. Сторожук (5).

Другим узким моментом является донельзя бюрократизированный порядок создания таких участков. Документы на их создание готовят только государственные лесоустроительные организации, потом идет согласование с постоянными лесопользователями, обладминистрациями, департаментами экологии. Лишь после этого областное управление лесного хозяйства принимает решение о выделении такого участка. Если постоянный лесопользователь не согласует-то такой участок создан не будет. Если лесоустроительная организация не обратит внимание на токовище глухарей, то токовище не попадет под охрану.

Поэтому эффективность создания особо ценных лесных участков в Украине является очень низкой и навряд ли имеет какое-либо эффективное значение для охраны тех же глухарей.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ

1. Расширить нормативы особо защитных лесных участков за счет «мест обитания, размножения видов флоры и фауны, занесенных в Красную книгу Украины», а также «участков дикой природы».

2. В ст. 41 Лесного кодекса Украины прописать запрет на любые виды рубок.

3. Повысить эффективность создания особо ценных лесных участков за счет упрощения процедуры их организации (дать возможность готовить материалы также общественным экологическим организациям, научным организациям и т.п.), дать возможность облуправлениям лесного хозяйства создавать такие участки без каких-либо дополнительных согласований.

4. Снять количественное ограничение на создание особо защитных лесных участков для глухарей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лісовий кодекс України.
2. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, Постанова Кабміну України від 16 травня 2007 р. N 733.
3. Про затвердження Порядку поділу лісів на групи, віднесення їх до категорій захисності та

виділення особливо захисних земельних ділянок лісового фонду, Постанова Кабміну України від 27 липня 1995 р. N 557.

4. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів, Постанова Кабміну України від 23 травня 2007 р. N 761.

5. Сторожук В.Ф., 2014, Аналіз нормативного поділу лісів за функціональним призначенням, [6. Закон України «О природно-заповідном фонде Украины».](https://www.google.com.ua/search?dcr=0&source=hp&q=%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA+%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%83+%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%96%D0%B2+%D0%BD%D0%B0+%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97&OQ=%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA+%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%83+%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%96%D0%B2+&GS_L=PSY-AB.1.0.0.J0I22I30K1L3.4025.13509.0.15732.26.23.2.0.0.0.188.2240.13J10.23.0.F00%2CNSO-EHUI%3D1%2CEWH%3D0%2CNSO-MPLT%3D2%2CNSO-ENKSA%3D0%2CNSO-ENFK%3D1%2CNSO-USNT%3D1%2CNSO-QNT-NPQP%3D0-1701%2CNSO-QNT-NPDQ%3D0-54%2CNSO-QNT-NPT%3D0-1%2CNSO-QNT-NDC%3D300%2CCSPA-DSPM-NM-MNP%3D0-05%2CCSPA-DSPM-NM-MXP%3D0-125%2CNSO-UNT-NPQP%3D0-17%2CNSO-UNT-NPDQ%3D0-54%2CNSO-UNT-NPT%3D0-0602%2CNSO-UNT-NDC%3D300%2CCSPA-UIPM-NM-MNP%3D0-007525%2CCSPA-UIPM-NM-MXP%3D0-052675%2CCFR0%3D1...0...1.1.64.PSY-AB.1.25.2275.6..35I39K1J0I131K1.7LZ2_RGLSO</p>
</div>
<div data-bbox=)

Ліси України в період Великого князівства Литовського

В.І. Мельник, *Національний ботанічний сад НАН України*
ім. М.М. Гришко, д.б.н., м. Київ

В 1558-1559 за завданням Короля польського Сігізмунда Августа староста мстібоговський* Г.Б. Волович здійснив дослідження, опис та картування (за тогочасною термінологією «малевання») всіх пушч та переходів звіриних у Великому Князівстві Литовському — державі, яка в XIV- XVI століттях існувала на теренах сучасних Литви, Білорусі та України. Картографічні матеріали до нашого часу не дійшли, а рукопис «Реїстр списання та виведення пушч і переходів звіриних у панств його королівської милості, у Великому Князівстві Литовському» в 1867р був опублікований Віленською археографічною комісією під назвою «Ревізія пушч і переходів звіриних в бувшому Великому Князівстві Литовському», (рис. 1) Нами був проведений аналіз цього твору. В одному томі з «Ревізією пушч...» [6] було опублікована інша актовa книга в якій описані привілеї надані дворянам та священником Пінського повіту, складена в 1554 році (рис.1). Зважаючи на те, що південна частина тогочасного Пінського повіту охоплювала значні площі земель Волинського Полісся на території сучасних Волинської та Рівненської областей, унікальна інформація про ліси, яка міститься в цьому документі має пряме відношення до нашої країни. Виходячи з цього, нами проаналізовано обидва документи опубліковані в одній книзі. Через п'ять років після виходу в світ «Ревізії пушч...» [6] був опублікований детальний алфавітний вказівник до неї [1] в якому наведена унікальна інформація про географічні назви, в тому числі вже не існуючі, та висвітлені різносторонні аспекти взаємодії людини і природи у Великому Князівстві Литовсь-

кому. Без «Алфавітного указателя...» [1] деякі сторінки «Ревізії пушч...» [6] неможливо було б зрозуміти. Окрім зазначених джерел, нами були проаналізовані природоохоронні статті Литовського статуту [11] та Уставу на волоки [9] і свідчення тогочасних мандрівників [2, 3].

В «Ревізії пушч...» [6] описано географічне поширення лісів на території всього Великого Князівства Литовського. Зважати на унікальність цієї інформації і її високу наукову цінність, наводимо дослівний опис ареалу українських лісів у Великому Князівстві Литовському мовою оригіналу [6, с. 11]: «Почавшись отъ Києва, изъ за Днепровскихъ поль, тою стороною, которою звъръ идетъ, съ полмежи Києва и Остра, обапольъ рыки Припети ку Чернобылю, ку Мозыру, ку Петровичомъ, ку Городку-Давыдову и Дубровицы...черезъ Припеть... А съ другой стороны: съ поль дикихъ Бреславскихъ и Веницькихъ межи Церковь-Бълое, Чуднова и Полонного, черезъ Цвьтъльсь, черезъ пуши Житомирськіе, Овруцкіе, утираючи пуши Кореккое, Хубковское, Ольцкое, Клеванское, Четвертинское, Чорторыское, Черногородское — ключа Луцкого, на Тевковичи, межи сель короля его милости Озаричъ и Кухча промежду мьстечка Нобля и села короля его милости Кужеличина, черезъ реку Припеть». Отже, в часи Великого Князівства Литовського обширний простір Правобережної України від ріки Прип'яті до Південного Поділля був зайнятий лісами. Великі пуші були з'єднані одна з одною переходами звіриними. Це поняття співзвучне сучасному поняттю «екологічні коридори». В той час у Великому Князівстві Литовському переходи звірині дуже дбайливо охоронялись. Осочники — люди, на яких покладався обов'язок охороняти звірів,

* Від м. Мстібоговськ на території Білорусі

слідкували за тим, щоб переходам звіриним не було нанесено ніякої шкоди, щоб на них не проводилась ніяка забудова.

В книзі детально описано 38 пуш, включаючи знамениту Біловезьку пушу, з їхніми отступами (місцями загону звірів для полювання), та переходами звіриними. Вісім з цих пуш були розташовані на території сучасної України в межах Волинської та Рівненської областей. Це Стербельська, Черногогородська, Ноїнсько-Ковельська, Ковельсько-Вижівська Фоєнська, Кужелицька, Христоволотська та Зарецька пущі. Стербельська пуща займала простір від м. Луцька до сіл Повурськ та Стеблі (сучасний Ковельський район Волинської області), Чорногородська пуща розміщувалась поблизу сіл Городок, Галузія, Карасин (сучасний Маневийський район Волинської області), Ковельсько-Ноїнська пуща простягалась від міста Ковеля до с. Нуйно (сучасний Камінь-Каширський район Волинської області) і річок Турія і Цир (Цор), містечок Ратно і Чорторійськ на Волині; Ковельсько-Вижівська пуща знаходились в басейні річки Виживки на території сучасних Любомльського та Старовижівського районів Волинської області. Фоєнська пуща займала простір на захід від міста Любешова та с. Хоцунь на території сучасного Любешівського району Волинської області до сіл Кухче — Озерці на території сучасного Володимирецького району Рівненської області. Кужелицька пуща розміщувалась в основному на землях сучасної Білорусі, за винятком її південної окраїни на північ від с. Витень сучасного Ратненського району Волинської області. Основою Зарецької та Христоволоцької пуш був обширний болотний масив Морочно, а суходільні ліси розміщувались по його окраїнах. Більша частина цих пуш приурочена до території сучасного Пінського району Білорусі. Лише південні частини цих пуш знаходились на території сучасних Володимирецького та Дубровицького районів Рівненської області. Південні межі За-

рецької та Христоволоцької пуш проходили по р. Стир від сучасного білорусько-українського кордону до с. Тевковичі (сучасна назва Великі Телковичі), далі на схід по лінії сіл Хіночі — Сварищевичі — Лютинськ — Селець.

З наведених в ревізії пуш описів можна скласти загальне уявлення про породний склад тогочасних лісів. Як і сьогодні, 450 років тому в рівнинній частині України основними лісоутворювачами були сосна (*Pinus sylvestris* L.), дуб (*Quercus robur* L.), берези (*Betula pendula* Roth., *Betula pubescens* Ehrh.), вільха (*Ainus glutinosa* (L.) Gaerth.), граб (в оригіналі «грабина», *Carpinus betulus* L.), липа (*Tilia cordata* Mill.), та утворені ними діброви (в оригіналі «дуброви»), бори, гаї найчастіше згадуються в тексті. В описі привілеїв, наданих дворянам та священникам Пінського повіту вказано, що ці дерева є посполитими (полонізм, що означає «широкопоширені», «звичайні»), які дозволяється вирубувати.

В описах пуш не наводиться ялина (*Picea abies* (L.) Karst). Однак, на зростання цього дерева опосередковано вказують топоніми: річка Єловка, однойменний отступ та населений пункт Єльне. Очевидно тоді, як і в наш час, це дерево було рідкісним в рівнинній частині України. Не згадується в книзі і бук (*Fagus sylvatica* L.), що може бути пов'язано з тим, що автор опису Г.Б. Волович не відвідував Поділля, де цей вид перебуває на східній межі ареалу. Для тогочасних лісів України бук наводить сучасник Г.Б. Воловича М. Литвин [3]. З кущів в «Ревізії пуш» [6] наведені ліщина (*Coryllus avellana* L.), та лоза (*Salix caprea* L.).

Згідно «Ревізії пуш» [6] лісова фауна була представлена, як видами, що збереглись до наших днів, бобри *Castor fiber* L., горностаї *Mustella erminea* Kerr., ласки *Mustella nivalis* L., лисиці *Vulpes vulpes* L., куниці (в оригіналі «куни») *Martes martes* L., *Martes foina* Erx., так і тими що пізніше були винищені людиною (дикі коні *Equus caballus* Boddaert, зубри *Bison bonasus* L.). Чисельність останніх в ті часи була досить високою.

Про це свідчать інформація про наявність аж 37 зубриних отступів в Перестунській пуші.

З риби, що населяли лісові річки, вказані в'юни *Misgumus fossilis L.*, лини *Tinea tinea L.* та осетри *Acipenser gueldenstaedtii Brandt, et Retzeberg*. Останній вид є прохідною рибою, яка заходила в прісні водойми лише на нерест. В давній литовській державі осетри високо цінувались. Кожен десятий виловлений осетр попадав під обов'язкові податкові збори [6]. В наш час на Волині осетри вже не зустрічаються.

Відомості про тваринний світ Великого Князівства Литовського доповнює образний опис М. Литвина [3]: «В лісах та на полях велике різноманіття таких тварин як зубри, дикі коні, олені; їх в такій кількості вбивають заради шкір, що все м'ясо із-за його великої кількості викидають, за винятком філейних частин. На диких кіз та кабанів вони не звертають уваги. Антілоп, коли вони взимку проникають зі степів в ліси, а влітку — в степи, така велика кількість, що кожен селянин вбиває їх тисячами. По берегах рік зустрічаються боброві будиночки. Вражає різноманіття птахів, так що діти весною наповнюють човни яйцями качок, лісових гусей, журавлів, лебедів, а потім виловлюють пташенят. Орлят тримають в клітках заради пір'я, щоб пізніше використовувати його для стріл.

Собак годують дичиною та рибою. Адже ріки кишать неймовірною кількістю великої риби, яка піднімається від моря вгору, до прісних вод. Деякі з них називаються золотими, перш за все Прип'ять. В одному місці поблизу Мозиря*, в усті річечки Турії, свіжий потік, витікаючи з джерела, щорічно в кінці березня наповнюється такою кількістю риби, що спис вставлений в гущу її, встромлюється і не падає, так якби його ввігнали в землю. Так густо йде риба. Я й сам цьому не повірив би, якби не раз бачив, як

звідти безперервно вичерпують рибу і наповнюють нею тисячу возів іноземних купців».

Сігізмунд Герберштейн [2] писав, що «Литва надзвичайно лісиста, в ній величезна кількість боліт і багато рік». Як австрійський посол до Московії він проїздив через Велике Князівство Литовське на території сучасної України і відмічав великі стада зубрів (*Bison bonasus L.*), турів (*Bos primigenius Bojanus*) та сайтаків (*Saiga tatarica L.*), які пізніше були винищені людиною.

Велич і унікальність біологічного різноманіття стародавніх литовських пушк були обумовлені не лише природними факторами, а й гармонією у взаємовідносинах між природою та людиною, які регламентувались статтями Статуту Великого Князівства Литовського [7].

Цей статут був одним із найдавніших природоохоронних актів. Правила порядкування лісом регламентувались дев'ятим розділом статуту «Про лови, пуші, про бортне дерево, про озера, про хмільники про соколині гнізда». Згідно його положень за полювання у чужих угіддях бракон'єр мав заплатити штраф, а якщо він вбив звіра в пуші, йому призначалась смертна кара. За вбивство зубра бракон'єр мав заплатити 12 рублів, за лося — шість, за оленя, ведмедя, дикого коня і лань — по три, за дикого кабана і рись — один рубль, за косулю півкопи грошей. Спачувався високий штраф за крадіжку ловчих птахів — за кречета червоного — 12, за кречета білого — 10, за яструба, кречета сірого — 6, балобана, сарича, чеглика — 3, яструбка, дрімлюги — 1 рубль. За присвоєння прирученого лебедя злодій мав сплатити 10, за журавля — три копи штрафу. За руйнування соколиного гнізда — штраф 6 рублів, лебединого гнізда — 3 рублі. За руйнування бобрових хаток і винищення бобрів — штраф від 4 до 6 рублів.

За самовільне вирубування дерев у лісах складався штраф у розмірі копи грошей за кожен дуб, вісьми грошей —

* Місто Мозир в той час входило до Київської землі

за кожен берест, в'яз, ясен, півкопи грошей — за кожному сосну.

Місцевим жителям дозволялось заготовляти дрова в лісах лише для власного вжитку, а не для продажу, та заготовляти лико для плетіння постолів, однак, не більше, ніж сама людина могла винести з лісу.

Правила лісокористування були закріплені також «Уставом та волоки...» [9]. Згідно його положень, для місцевих жителів були відкриті входи до пуш, озер, рік, бортних дерев, сіножатей та інших угідь. їм дозволялось лісокористування для власних потреб, але не для продажу, дозволялось заготовляти дрова, хворост, лико, збирати гриби, лісові плоди та ягоди, хміль, полювати на дрібних звірів та птахів. Мисливство ж на великих звірів заборонялось під страхом смертної кари.

В «Ревізії пуш...» [6] наведено цілий ряд порушень порядку господарювання в кожній з описаних пуш, які названі шкодами. До таких шкод віднесено знищення звіриних переходів в зв'язку із забудовою нових сіл. Отже, задовго до виникнення ідеї екомережі та екологічних коридорів, урядовці Великого князівства Литовського турбувались про збереження пуш та переходів звіриних як єдиного цілого.

До числа великих шкод в пушах віднесено зроблені «порубкою великія опустелювання». При описі Черногогородської пуші Г.Б. Волович [6] зауважує, що «луцкие мешане берут в Черногородской пуше дерево на будование, а панове Борздобогатіе пепелі в нем палят».

Випалювання дерев на попіл для виготовлення поташу це найбільша шкода, яка була завдана нашим лісам за весь період їх існування. Поташ — лужна речовина (вуглекислий калій), яка використовувалась при виробництві скла, ліків, мила, кондитерських виробів. Велика потреба в цій сировині в Середньовічній Європі та легкість транспортування призвели до масового винищення лісів. Щоб отримати три пуди поташу треба було спалити гектар стиглого лісу [4]. Вини-

щення лісів для виготовлення поташу розпочалось в другій половині XVI століття — в останні десятиліття існування Великого князівства Литовського як самостійної держави (до прийняття Люблінської унії в 1569 р.). В 1561 р. на Волині було випалено щонайменше 1000 лаштів, а в 1562 р. — 800 лаштів попелу [4, 8]

Таким чином, із середини XVI століття почався період інтенсивного винищення первозданних литовських пуш. А до цього часу Велике Князівство Литовське було найбільш лісистим краєм Європи, в якому провадилось лише невиснажливе строго регламентоване законом використання лісових ресурсів.

Хижацьке винищення литовських пуш засвідчив у сатиричній формі видатний польський поет Ян Кохановський [11]. Від того часу описи величних литовських лісів та тривожні роздуми про їх майбутнє стають лейтмотивом польської поезії. Величним гімном литовських пуш є четвертий розділ геніальної поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш [12]», в якому велич вікових дерев майстерно поєднана зі славним минулим Великого Князівства Литовського:

*«Rowienniki litewskich wielkich
knieziow drzewa
Bialowiezy, Switezi, Ponar,
Kuszelewa,
Ktorych eien padal niegdys na
koronne glowy
Grozneho Witenesa, wielkiego
Mindowy
I Giedymina...»*

Поет висловлює тривогу за майбутнє лісів, які в його час масово вирубувались на землях колишнього Великого Князівства Литовського. І ця занепокоєність поета не була безпідставною. За винятком Біловезької пуші, до наших днів не збереглося жодної з пуш, описаних в «Ревізії» [6], а в Україні лишилися лише окремі дерева, «ровесники великих литовських князів» (образний вислів Адама Міцке-

вича). Їх найбільший осередок на площі 110 га охороняється на стику колишніх Зарецької та Христовольської пушч у лісовому заказнику «Висоцький» на території Більського лісництва Висоцького лісгоспу в заплаві річки Горині поблизу сіл Лютицьк та Велюнь в Дубровицькому районі Рівненської області (рис. 2).

Серед старовікових дубів, що зростають тут з часів Великого Князівства Литовського, виділяється найдревніший з них — 600-річний дуб висотою 27 м та окружністю стовбура 6,75 м, який внесений до списку 500 видатних дерев України [10].

Своєрідного колориту екосистемі цієї унікальної заплавної діброви надає гніздова колонія сірих чапель (*Ardea cinerea*), великих білих чапель (*Egretta alba*) та великих бакланів (*Phalacrocorax carbo*) — рідкісних птахів, які здавна гніздяться в глибинах Полісся [5].

Унікальна заплава діброви в долині р. Горині як єдиний в Україні релікт знаменитих литовських пушч повинна зайняти особливе місце в системі природоохоронних територій нашої країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алфавитний указатель к актовой книге, изданной Виленскою археографической комиссией в 1867 году «Ревизия пушч и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском», а также собрание привилегий, данных дворянам и священникам Пинского повета. — Вильно: Типография А.Г. Сыркина, 1873. — 125 с.

2. Герберштейн С., Записки о Московии. — Москва: Памятники исторической мысли. 2008. — Т.1. — 778 с., Т.2 — 714 с.

3. Литвин М. О правах татар, литовцев и москвитян. — Москва: Изд.-во МГУ, 1994. — 150 с.

4. Мельник В., Колісник Б. Літопис волинського лісу 988 — 2004. — Луцьк, 2005. — 320 с.

5. Никольский А.М. Животный мир Полесья // Приложение к очерку работ Западной экспедиции по осушению болот (1873-1898). — Спб. 1899. — С. 214-284.

6. Ревизия пушч и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, съ присовокуплением грамот и привилегий на входы в пушчу и на земли, составленная старостою Мстибоговскимъ Григорієм Богдановичем Воловигемъ въ 1559 году, съ прибавлением другой актовой книги, содержащей в себе привилегии, данные дворянамъ и священникамъ Пинского повета, составленной въ 1554 году. — Вильно: в типографии Губернского Правления, 1867. — 381 с.

7. Статут Великого Княжества Литовского. — Минск: Изд.-во АН БССР, 1960. — 254 с.

8. Україна і Литва в XIV-XVI століттях. Політико-правові та соціально-економічні аспекти. — Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. — 256 с.

9. Устава на валокі гаспадара караля его міласці ува усім Великим Княстве Літоуским // Спадчына, 1993. — №4. — С. 65 — 78.

10. Шнейдер С.Л., Борейко В.Е., Стеценко Н.Ф. 500 выдающихся деревьев Украины. — Киев: Изд.-во ЛОГОС, 2011. — 204 с.

11. Kochanowski J. Fraszki. — Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1957. — 167 s.

12. Mickiewicz A. Pan Tdeusz, czyli ostetni zajazd na Litwie. — Wrocław, 1968.

Анализ комплексной проверки заказников Киевской области и Киева

В.Е. Борейко, Киевский эколого-культурный центр, г. Киев

В 2016–2017 гг. Киевским эколого-культурным центром была проведена проверка экологического состояния и заповедного режима, а также выяснение причин экологических рисков 82 заказников (местного и общегосударственного) значения площадью более 15 га., а также выяснение причин экологических рисков, ведущих к потере экологической ценности заказников. Из них к лесным заказникам, полностью или частично покрытым лесом, было отнесено 72 объекта (гидрологические, лесные, ботанические, ихтиологические, орнитологические, общезоологические, ландшафтные заказники).

К наиболее распространенной причине экологических рисков, ведущих к потере экологической ценности заказников, следует отнести рубки (сплошные и выборочные). При этом от сплошных рубок пострадало 45%, или почти половина всех заказников, имеющих леса, или одна треть от всего числа заказников. В общей сложности сплошные и выборочные рубки проводятся в 65% всех заказников, имеющих леса.

По нашим данным в 72 лесных заказниках Киевской области и Киева за последние 10–15 лет сплошными рубками было пройдено около 550 га, из них в Киевской области — 320 га, и 230 га — в Киеве (эта огромная цифра приходится всего на 10 лесных заказников Киева). Были отмечены отдельные факты, когда рубки проводились не в тех выделах или сплошным способом (вместо выборочной рубки). Самовольные рубки обнаружены только в 7% лесных заказников и их объемы очень незначительны. Поэтому наибольший экологический ущерб заказникам наносят рубки официальные.

Охранных знаков не имеется в половине всех исследованных заказников.

На третьем месте экологических рисков находится охота, она ведется в 30% заказников Киевской области, причем в некоторых из них количество охотничьих вышек просто зашкаливает — в заказнике местного значения «Ржищевский» имеется около 100 охотничьих вышек, в заказнике «Цезаревский» — 42 вышки.

Абсолютное большинство заказников не вынесено в натуру, что позволяет практически безнаказанно застраивать их территорию. Положения и охранные обязательства большинства заказников устарели и не отвечают современному экологическому законодательству. Контролирующие органы ни разу не проводили полную инвентаризацию всех заказников области.

Незаконные застройки имеются в 13% процентах заказников, мусор был найден в 15% заказников, другие нарушения (джипинг, браконьерство, незаконные карьеры, разжигание костров, варварский туризм), зафиксированы в 30% заказников.

Из-за сплошных и выборочных рубок полностью или частично экологическую ценность потеряло 15% лесных заказников.

18% заказников пока сохраняют дикую природу.

Следы свежих сплошных рубок в заказниках области отсутствуют, что говорит о том, что новые Санитарные правила в лесах Украины работают. Также практически везде в заказниках соблюдался Сезон тишины.

Выводы и рекомендации:

1. Заказники в Киевской области являются основной категорией ПЗФ, несущей экологическую нагрузку.

2. Основными рисками, наносящими экологический ущерб заказникам, являются сплошные, выборочные руб-

ки и охота, поэтому они должны быть запрещены в заказниках.

3. Необходимо раззаповедать 2 заказника, практически полностью потерявших свою экологическую ценность, а также уменьшить территорию 3-7 заказников, значительно потерявших свою экологическую ценность.

4. Необходимо провести работу по восстановлению охранных знаков, а также по выносу в природу территории заказников.

5. Необходимо добиться законодательного запрета сплошных рубок в гидрологических заказниках.

6. Необходимо добиться передачи полномочий от ликвидированных в 2013 г. областных управлений Минприроды Украины областным департаментам по экологии ОГА в области ПЗФ местного значения.

7. Стратегическим вопросом менеджмента заказников является переориентация их на охрану участков дикой природы и усиление заповедного режима.

Німеччина створює території дикої природи

Німецька агенція в справах охорони природи (BfN — Bundesamt für Naturschutz) опублікувала критерії виділення територій дикої природи, які згідно з німецькою стратегією охорони біологічного різноманіття повинні до 2020 р. займати 2% території Німеччини: <https://www.bfni.de/qkriterie/wikinisgebiete.html>

Території, які мають складати ці 2% повинні мати визначений законодавством тривалий час існування і відповідний менеджмент, а охорона природних процесів має бути формалізована як мета їх існування. До таких територій можуть відноситися і приватні території, якщо на це погодиться власник, і коли така воля буде підкріплена гарантією тривалого існування такої території. Дані території мають мати мінімум 1000 га кожна, для заплавлених лісів, торфових боліт і екосистем морського узбережжя допускається поріг 500 га. В окремих випадках лісові території величиною 500-1000 га також можуть бути визначені як території дикої природи (наприклад зони повної охорони в національних парках). Менші території не будуть включатися в заплановані 2%, але можуть мати значення для виконання іншої мети, наприклад для досягнення 5% площі лісів вилучених з лісокористування. Межі територій дикої приро-

ди мають визначатися природними особливостями, зокрема мають ці об'єкти мати неперервний та концентрований характер. Протягом 5 років для кожної території має бути розроблений свій план управління, який буде модифікуватися що 10 років.

Охорона даних територій має базуватися на не втручанні в природний хід процесів. При цьому допускається лише початкове втручання з метою усунення найбільших антропогенних чинників чи вилучення інфраструктури. Дані втручання мають бути закінчені протягом 10 початкових років від виділення території, як виключення в деяких випадках -30 років, проте метою має бути їх поступове повне припинення. На території дикої природи не може бути житлових будинків, не може бути полювання чи риболовлі, а втручання в популяції тварин може бути реалізоване лише як виняток в випадках особливо серйозного впливу на сусідні господарські території.

На сторінці BfN (https://www.bfn.de/0311_publicationen.html#c157994) доступні також публікації BfN присвячені заходам з реалізації «мети 2%».

Підготовано клубом натуралістів, Польща. Оригінальна стаття <http://ecopress.pl/art/niemcy-wvznaczaia-dzikie-obszary-4111/>

Переклад: І. Парнікоза

Заповедные зоны должны стать главным элементом в зонировании национальных парков Украины. Опыт Европы и Америки

В.Е. Борейко, Киевский эколого-культурный центр, г. Киев

Научными исследованиями и практикой давно подтверждено, что заповедный режим, запрещающий проведение различных хозяйственных мероприятий (рубки, охота, рыбная ловля, добыча полезных ископаемых, застройка и т.п.) является наиболее эффективным как для охраны биоразнообразия, так и для охраны природных экологических процессов.

В национальных парках заповедный режим осуществляется в специальных выделенных для этих целей заповедных зонах.

В рекомендациях МСОП говорится о необходимости выделения под заповедные зоны до 75% территории национальных парков. И многие европейские и американские страны следуют этому.

Так, в Германии из 16 национальных парков 4 парка имеют заповедную зону чуть более или менее 90% территории парка, 7 парков — 50-60%, 3 парка — 30%, и только один национальный парк — 22%. При этом средняя площадь заповедной зоны немецких национальных парков составляет 58%. В настоящее время в Германии принято решение о расширении заповедных зон всех немецких национальных парков до 75%. Такое же решение принято и в Австрии. Недаром, главный лозунг национальных парков Германии — «Природа должна оставаться самой собой».

Следует отметить, что во многих европейских странах заповедные зоны занимают около 50% площади парков. Например, в Польше НПП «Бещадский» имеет 63% заповедной зоны, НПП «Беловежский» — 54% террито-

рии парка. В Румынии НПП «Ретезат» имеет заповедную зону в 60% территории парка, в Австрии НПП «Высокий Тауэрн» — 65% территории парка.

Еще более показателен пример родоначальников национальных парков — США и Канады. В начале 2000-х годов в национальных парках этих стран зоны строгой (заповедной) охраны составили от 75% до 90% территории парка. Так, в канадском НПП «Джаспер» заповедная зона занимает 99% территории парка, а в НПП «Гатино» — 75% территории парка.

В США в Йосемитском НПП заповедная зона составляет 89%, в НПП «Эверлейд» — 85%, в НПП «Олимпик» — заповедная зона занимает 96% площади парка.

К сожалению, украинские национальные парки далеки от этого общего европейского и мирового экологического тренда. Заповедные зоны в них очень небольшие и в основном занимают 1-7% территории парка. В среднем площадь заповедной зоны украинских НПП составляет всего 20,3%, что крайне недостаточно. Следует также иметь в виду, что во многих украинских национальных парках заповедная зона не составляет единого целого, а рассредоточена по территории парка небольшими участками («Голосеевский», «Сколевские Бескиды» и др.). Что еще больше уменьшает ее экологическое значение.

Поэтому новый тренд в развитии украинских национальных парков должен быть направлен на расширение заповедных зон, как это, например, делается новой командой в НПП «Тузовские лиманы».

Обґрунтування недоцільності скасування обмежень проведення лісотехнічних заходів, зокрема, санітарних рубок лісу на територіях ПЗФ

В.В. Терехова, кафедра зоології Харківського національного університету і.м. В.Н. Каразіна, м. Харків

Дотримання «сезону тиші» у лісі на території природо-заповідного фонду є одним з ключових факторів збереження біологічного різноманіття, яке є запорукою гармонійного і сталого існування лісової екосистеми. Здорові ліси взагалі не потребують жодних «санітарних» заходів.

Оптимальні терміни лісогосподарських заходів, які в тому числі враховують максимізацію прибутку, були встановлені ентомологами. Згідно з результатами досліджень фенології небезпечних стовбурових шкідників, у Лівобережному Лісостепу України вирубування слід проводити після закінчення вегетації (в зимовий період) та вивозити зрубану деревину не пізніше 15 березня наступного року.

Санітарні рубки взагалі мають проводитись лише за особливих умов після всебічного обстеження і моніторингу відповідних ділянок лісу. Якщо основна задача санітарних рубок полягає в тому, щоб разом із деревиною видаляти осередки розмноження комах, то це треба робити вже після того як вони цю деревину заселили (і до того, як вилетить нове покоління жуків). Досліджувана нами динаміка різноманіття і чисельності жуків ксилофагів, показує наступний результат. Сумарна кількість видів та кількість дорослих особин комах-ксилофагів поступово зростає і досягає максимуму в першій половині червня. Це означає що в цей час комахи відкрито літають, розселяються і відкладають яйця. З середини червня кількість та різноманіття дорослих комах-ксилофагів поступово знижується. Одночасно з цим починається активний розвиток їхнього потомства в стовбурах дерев.

Тому якщо є задача разом з деревиною видалити личинок ксилофагів, найдоцільніше це робити після середини червня, щоб максимальна кількість жуків встигла відкласти яйця і почався розвиток молодого покоління комах в деревині.

Для найбільш шкочинних видів, жуків-короїдів (шестизубчастий та верхівковий короїди, великий та малий соснові лубоїди) «сезон тиші» — це час активності дорослої стадії першого покоління (а не личинок в деревині) і санітарні рубки в цей час не здатні суттєво вплинути на зменшення чисельності цих видів. Навпаки, деякі наслідки рубок в період активності жуків, наприклад різке освітлення, сприятимуть ослабленню сусідніх дерев, що залишилися в лісі, і, як наслідок, заселенню їх стовбуровими комахами.

Як раз після завершення сезону тиші, починаючи з середини червня є проміжок часу, коли личинки вже відродилися, але вони ще знаходяться в товщі деревини, до виходу жуків нового покоління. В цей час, близько III декади червня, якщо є відповідні дослідження і обґрунтування, проведення санітарних рубок може мати сенс.

Отже з біологічної точки зору терміни забороненої і дозволеної лісогосподарської діяльності в об'єктах природо-заповідного фонду синхронізовані, не суперечать один одному, і не потребують змін. Навпаки, відміна сезону тиші несе загрозу нормальному існуванню лісових екосистем на територіях ПЗФ. Моє відношення до пропозиції скасування заборони рубок в сезон тиші різко негативне.

«Сезон тиші» та санітарно-оздоровчі заходи

В.Л. Мешкова, завідувач лабораторії захисту лісу Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісо-меліорації ім. Г.М. Висоцького, м. Харків, д.с.-г.н

З 1 квітня по 15 червня — у «сезон тиші» згідно з чинним законодавством заборонено здійснювати «заходи, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою», зокрема, санітарні рубки лісу, що є особливо важливим на території природно-заповідного фонду.

У зв'язку з погіршенням санітарного стану лісів висловлюються пропозиції стосовно скасування зазначеної заборони, яке мотивують необхідністю захисту лісу від стовбурових шкідників.

Стовбурові шкідники можуть завдавати фізіологічну та технічну шкоду: фізіологічну — живим деревам, технічну — заготовленій деревині.

Тому відокремимо проблеми захисту заготовленої деревини та захисту лісу.

ЗАХИСТ ЗАГОТОВЛЕНОЇ ДЕРЕВИНИ

Найбільш ефективними засобами захисту заготовленої деревини є вчасне вивезення її з лісу, а за неможливості — її корування чи (на крайній випадок) обробка інсектицидами.

Терміни вивезення заготовленої деревини обґрунтовані з урахуванням фенології найбільш поширених стовбурових шкідників.

У соснових лісах деревину, заготовлену протягом осінньо-зимового періоду, слід вивозити з лісу до II декади березня, оскільки внаслідок зміни клімату початок льоту найбільш ранніх шкідників — соснових лубодів став розпочинатися від середини березня.

У дубових лісах деревину, заготовлену протягом осінньо-зимового періоду, слід вивозити з лісу до розпускання листя дерев ранньої форми дубу звичайного (III декада квітня). Відведення в рубку дерев дубу, заселених стовбуровими комахами, слід здійснювати після закінчення льоту (у вересні), а вирубання — після закінчен-

ня вегетації. Вирубання таких дерев після початку вегетації наступного року не має сенсу, оскільки молоді жуки вже вилетіли.

У ялинових лісах деревину, заготовлену протягом осінньо-зимового періоду, слід вивозити з лісу до розпускання листя дерев ранньої форми дубу звичайного та берези (III декада квітня).

Деревину, яку вже неможливо реалізувати, у зв'язку із її сильним руйнуванням комахами чи грибами, яку вже не заселяють фізіологічні шкідники, слід залишити у лісі і ні в якому різі не спалювати. В ній розвиваються дуже багато корисних для лісу організмів, поступово руйнуючи її до речовин, які покращують властивості ґрунту.

Сухостійні дерева заселяють такі види стовбурових комах, які не є небезпечними для здорового лісу, і вилучати ці дерева немає ніякої необхідності.

У випадку раптового ослаблення лісу пожежею, пошкоджених вітром чи снігом, для господаря є важливим заготовити деревину, поки вона не втратила якості. Якщо таке стихійне лихо скоїлося саме у період «сезону тиші», і дійсно втрачається можливість одержати з цього насадження ліквідну деревину, санітарні рубки як виняток можна призначати, але не на території природно-заповідного фонду, яка має інше цільове призначення.

ЧИ МОЖЕ ПРОВЕДЕННЯ САНІТАРНОЇ РУБКИ НАВЕСНІ ЗАХИСТИТИ ЛІС?

Стовбурові шкідники заселяють лише ослаблені різною мірою дерева і лише за дуже великої щільності популяцій — здорові дерева, які вони самі й ослаблюють під час додаткового живлення та перенесення збудників хвороб.

Найбільш небезпечними для лісу є види стовбурових шкідників, які мають декілька поколінь на рік (у тому числі сестринських).

В осередках таких шкідників, зокрема короїда-типографа, шести зубчастого та верхівкового короїдів, ефективними можуть бути лише санітарні рубки, проведені після заселення дерев і до вильоту жуків нового покоління.

Заселені жуками дерева можливо виявити за зміною забарвлення крон (у випадку, якщо було організовано спостереження за кольором крон поблизу осередку всихання минулого року) та за наявністю бурового борошна (тирси) під заселеними деревами. Зрідка фахівці можуть виявити заселеність ялини типографом за специфічним «шарудінням» під корою.

Найбільш ранній виліт молодого покоління жуків великого й малого соснових лубоїдів, шести зубчастого та верхівкового короїдів реєструють у III декаді червня, короїда-типографа — у III декаді червня — на початку липня, заселення дерев чорним сосновим вусачем — II-III декадах червня.

Якщо моніторинг стану крон у господарстві налагоджений (зокрема за допомогою камер спостереження за пожежами, авіапатрулювання), то до моменту завершення «сезону тиші» санітарні заходи можуть бути за необхідності проведені.

За відсутності такого моніторингу санітарні заходи як засіб покращення стану лісів взагалі не мають сенсу.

Тому я вважаю доцільним дотримання «сезону тиші» у лісі, особливо на території природо-заповідного фонду.

О необходимости дифференциального подхода к наказанию нарушителей на различных категориях объектов природно-заповедного фонда в зависимости от уровня охраны (заповедности)*

В.Е. Борейко, Киевский эколого-культурный центр, г. Киев

Уголовный кодекс Украины, Кодекс Украины об административных правонарушениях и Постановление Кабинета Министров Украины «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» от 2013 г. предлагают равный подход к наказанию нарушителей во всех категориях природно-заповедного фонда (от природных заповедников и заповедных зон до зоопарков и хозяйственных зон) вне зависимости от

их уровня охраны (степени неприкосновенности) или заповедности (3, 4, 5).

Например, статья 91 (Нарушение правил охраны и использования территорий и объектов природно-заповедного фонда) Кодекса Украины об административных правонарушениях предусматривают один и тот же штраф за нарушения, произведенные во всех категориях объектов природно-заповедного фонда, а также в их охранных зонах и на территориях, зарезервированных для будущего заповедания (3).

Статья 252 (Умышленное уничтожение или повреждение территорий, взятых под охрану государства, и объектов природно-заповедного фонда) Уголовного кодекса Украины предусматривают одинаковые наказания за

*<http://ecoethics.ru/o-neobhodimosti-differentsialnogo-podhoda-k-nakazaniyu-narushiteley-na-razlichnyih-kategoriyah-obektov-prirodno-zapovednogo-fonda-v-zavisimosti-ot-urovnya-ohrani-za-povednosti/>

умышленное уничтожение или повреждение не только для всех категорий объектов природно-заповедного фонда, но и других территорий, взятых под охрану государства (5).

Никакой дифференциации в размере такс для начисления ущерба за нанесенные нарушения законодательства о природно-заповедном фонде (исходя из различных категорий объектов природно-заповедного фонда и степени их заповедности) не предусматривают и таксы, утвержденные Постановлением Министров Украины от 24.07.2013 г. № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» (4).

Следует добавить, что данные таксы имеют и много других недостатков. В целом они имеют приоритет хозяйственного, но отнюдь не экосистемного подхода к систематизации видов ущерба, нанесенного объектам ПЗФ.

Например, ущерб за незаконную рубку дерева насчитывается в зависимости от толщины его ствола, а не в зависимости от того, насколько дерево ценно для охраны биоразнообразия (дуплистые, фаузные, старые, сухостойные гораздо ценнее для мест обитания и размножения различных видов редких животных и растений, чем здоровые молодые деревья). Наоборот, за рубку сухостойных деревьев, согласно данным такс, размер ущерба снижается в 2 раза (4). Высокие деревья более важны для охраны многих видов редких птиц, прежде всего хищных, но это также никак не учтено в данных таксах. Ничего не сказано о штрафах за незаконное уничтожение отдельных частей валяющихся сухих деревьев, пней, хвороста и других элементов мертвой древесины.

В данных таксах нет расчета ущерба за причинение экологического ущерба различным видам диких пчелиных путем установки в заповедниках и заповедных зонах ульев с медоносной пчелой.

Непонятно, почему не насчитывается ущерб за уничтожение некоторых

диких видов мелких грызунов - мыши лесной, желтогорлой, полевой, полевки обыкновенной, европейской, рыжей, групповой, массовых (список их неизвестен) вредителей лесного хозяйства и сельского хозяйства (на территории природных заповедников и заповедных зон должны защищаться все виды животных), а также за уничтожение или повреждение домиков для диких пчелиных (4).

Любопытно также, что в отличие от статьи 91 Кодекса Украины об административных правонарушениях, действие данных такс не распространяется на охранные зоны и территории, зарезервированные для заповедания (4).

Следует добавить таксы за нарушение на объектах ПЗФ сезона тишины, который действует с 1 апреля по 15 июня, рассчитав ущерб за применение фейерверков, а также использование звуковоспроизводящей техники мощностью более 90 децибел.

Нельзя согласиться с тем, что за одни и те же нарушения: рубка дерева, покос травы, охота или рыбалка, произведенных в заповедной зоне и в хозяйственной зоне национального парка, в природном заповеднике и заказнике следуют одинаковые наказания.

Во-первых, различные категории и зоны объектов ПЗФ отличаются степенью охраны. В природном заповеднике или заповедных зонах, заповедных урочищах запрещена любая хозяйственная деятельность. А в заказниках разрешены, например, рубки главного пользования и охота. В ряде хозяйственных зон национальных парков имеются населенные пункты, поля с сельскохозяйственными культурами, свалки.

Во-вторых, различные категории и зоны объектов ПЗФ различаются разной ценностью природных комплексов. Так, согласно Закона «О природно-заповедном фонде Украины» в природные заповедники входят «уникальные природные комплексы», а в заказники - просто «природные комплексы», в заповедные зоны националь-

ных парков — «наиболее ценные природные комплексы», а в хозяйственные зоны вхождение ценных природных комплексов не предполагается (2).

В третьих, различные категории и зоны объектов ПЗФ имеют различные задачи функционирования. Природные заповедники предназначены не только для: 1) «сохранения уникальных природных комплексов», но и для 2) «поддержания природных спонтанных процессов и явлений», а также для 3) «изучения природных процессов и явлений».

Однако задач № 2 и 3 нет у заказников или хозяйственных зон национальных парков (2).

Следует также отметить, что сам режим полной заповедности является важнейшим фактором для восстановления природных экосистем, а также для восстановления редких и типичных видов растений и животных, поэтому должен строго соблюдаться (1).

В связи с вышеизложенным мы полагаем, что штраф и ущерб за нарушение заповедного законодательства, порчу или уничтожение объектов ПЗФ должен быть дифференцирован в зависимости от степени заповедности.

Объекты (или зоны), имеющие высшую (полную) степень заповедности (природные заповедники, заповедные урочища, заповедные зоны национальных парков, биосферных заповедников, региональных ландшафтных парков) должны быть отнесены к первой группе, наказание за нарушение в которой должно быть самое высокое.

Ко второй группе могут быть отнесены памятники природы, заказники, ботанические сады, дендрологические парки, парки-памятники садово-паркового искусства, зоны регулируемой рекреации национальных парков, региональных ландшафтных парков, буферные зоны биосферных заповедников, наказание за нарушение в которых должно быть средней величины.

К третьей группе относятся зоопарки, хозяйственные зоны и зоны стационарной рекреации национальных парков и региональных ландшафтных

парков, зоны антропогенных ландшафтов биосферных заповедников, охранные зоны вокруг объектов ПЗФ и территории, зарезервированные для будущего заповедания, наказание за нарушение в которых должно быть минимальное.

Поэтому в Постановлении Кабинета Министров Украины от 24.07.2013 г. № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» следует внести дополнение, согласно которого иски за ущерб, нанесенный категории объектов (зон) ПЗФ, входящих в 3 группу, соответствуют указанным в данных таксах, за ущерб, нанесенный категориям объектов (зон), входящих в 2 группу, увеличиваются в 5 раз, и за ущерб, нанесенный категориям объектов (зон), входящих в 3 группу, увеличиваются в 10 раз.

В этом случае мера наказания будет соответствовать реальному вреду с учетом ценности территории и нансуть карательный и отпугивающий характер.

Что касается статьи 91 Кодекса Украины об административных правонарушениях и статьи 252 Уголовного кодекса Украины, то в них следует выделить отдельную форму наказаний за нарушения, произведенные в природных заповедниках и заповедных зонах, увеличив штрафы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борейко В.Е., Бриних В.А., Парникоза И.Ю., 2015. Заповедность (пассивная охрана природы). Теория и практика. — К.: КЭКЦ. — 112 с.
2. Закон Украины «О природно-заповедном фонде Украины».
3. Кодекс Украины об административных правонарушениях.
4. «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд», Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 г. № 541.
5. Уголовный кодекс Украины.

Новые Санитарные правила в лесах Украины доказали свой экологический эффект*

В.Е. Борейко, Киевский эколого-культурный центр, г. Киев

26 октября 2016 г. Кабинет Министров Украины утвердил новые Санитарные правила в лесах Украины, которые разработаны, впервые, при участии экологов. Именно по их предложению в текст Правил были внесены очень важные дополнения, ограничивающие или даже запрещающие проведение рубок и борьбы с захламленностью в разных категориях ПЗФ, был введен запрет на санитарные рубки в лесах в Сезон тишины, регламентировалось создание охранных зон вокруг гнезд и токовищ редких видов птиц. Запрещалось рубить деревья с дуплами и отдельные сухостойные деревья, важные для охраны биоразнообразия, а в объектах ПЗФ количество мертвой древесины разрешено было оставлять с 3 куб. м на га до 30 куб. м. Более жесткая процедура согласования санитарно-оздоровительных мероприятий была прописана для лесных объектов ПЗФ. О проведении сплошных рубок органы лесного хозяйства обязаны теперь информировать общественность.

Все эти нововведения, которые давно уже применяются в Европе, вводились согласно Бернской конвенции по охране редких видов флоры, фауны и их мест обитания, а также Орхусской конвенции о доступе общественности к информации и правосудию.

Новым Санитарным правилам в лесах Украины еще не исполнился и год, однако можно с твердой уверенностью сказать, что они уже неплохо зарекомендовали себя в природоохранной практике.

Во-первых, очень активно пошел процесс создания охранных зон. На начало августа 2017 г., по имеющейся

у нас информации, в Украине действует 2710 охранных зон, в том числе 964 — для флоры, и 1746 — для фауны. При этом для птиц создано 1232 зоны. Для сравнения, в Польше, имеющей меньшую площадь лесов чем Украина, на 2008 г. насчитывалось 3060 охранных зон для птиц.

В настоящее время охранные зоны для редких видов флоры и фауны создали 5 областных управлений лесного хозяйства, 37 национальных парков, 1 биосферный заповедник, 1 региональный ландшафтный парк, 26 лесхозов.

Во-вторых, как показывает комплексная проверка 82 лесных заказников Киевской области и г. Киева, проведенная в конце 2016 г.-начале 2017 г. Киевским эколого-культурным центром, катастрофические для них сплошные рубки, от которых в былые 10-15 лет потеряли полностью или значительно свою экологическую ценность 15% лесных заказников Киевской области и Киева, в 2016-2017 гг. не велись. Практически во всех объектах ПЗФ области был соблюден также такой важный для выживания фауны Сезон тишины. Будем надеяться, что такие положительные результаты имелись и в заказниках других областей.

В третьих, многие национальные парки активно поддерживают новые Санитарные правила в лесах Украины за то, что они позволили значительно снизить лесорубочную ваханалию, которая до этого времени происходила в тех частях нацпарков, которые оставались в ведении лесхозов и которые отказывались согласовывать свои планы рубок с нацпарком.

Только уже эти три примера можно охарактеризовать как огромные достижения охраны дикой природы Украины в последние 10-15 лет.

*<http://ecoethics.ru/novyye-sanitarnyye-pravila-v-lesah-ukrainyi-dokazali-svoy-ekologicheskiy-effekt/>

Во всех отделениях связи Украины можно оформить подписку на Гуманитарный экологический журнал.

Подписной индекс
журнала – 91151.
Журнал выходит
4 раза в год.

Почтовые переводы в поддержку Гуманитарного экологического журнала можно направлять по адресу:

**02218, Украина,
Киев,
ул. Радужная,
31-48,
ГЭЖ,
В.Е. Борейко.**

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

- 1 Гуманитарный экологический журнал публикует статьи по гуманитарным аспектам экологии и охраны природы: экологическая этика, эстетика, теология, этнософия, этнография, культурология, социология, социальные проблемы охраны природы, конфликтология, история охраны природы и т. п.
- 2 Работы печатаются на русском или английском языках. По желанию авторов статьи на русском языке могут сопровождаться английскими резюме.
- 3 Иллюстрации должны быть готовы к непосредственному воспроизведению, выполнены на белой бумаге черной тушью или распечатаны на лазерном принтере. Все подписи печатаются на отдельной странице.
- 4 Фотографии должны быть хорошего качества на глянцевой бумаге.
- 5 Редакция оставляет за собой право сокращать и править полученные материалы, а также отклонять не отвечающие данным требованиям.
- 6 Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются.

Рис. Э.Д. Шукурова

— Исповедовал ли ты экологию? Благоговел ли ты перед жизнью?
Сотрудничал ли ты с журналом Гуманитарным экологическим?

СОДЕРЖАНИЕ

В.Е. Борейко

Особо защитные лесные участки. Анализ, критика, предложения 1

В.І. Мельник

Ліси України в період Великого князівства Литовського 3

В.Е. Борейко

Анализ комплексной проверки заказников Киевской области и Киева 8

Німеччина створює території дикої природи 9

В.Е. Борейко

Заповедные зоны должны стать главным элементом в зонировании национальных парков Украины. Опыт Европы и Америки 10

В.В. Терехова

Обгрунтування недоцільності скасування обмежень проведення лісотехнічних заходів, зокрема, санітарних рубок лісу на територіях ПЗФ 11

В.Л. Мєшкова

«Сезон тиші» та санітарно-оздоровчі заходи 12

В.Е. Борейко

О необходимости дифференциального подхода к наказанию нарушителей на различных категориях объектов природно-заповедного фонда в зависимости от уровня охраны (заповедности) 13

В.Е. Борейко

Новые Санитарные правила в лесах Украины доказали свой экологический эффект 16